

GELENEKSEL GENİŞ AİLEDEN MODERN ÇEKİRDEK AİLEYE GEÇİŞTE DİNİ HAYATTAKİ DEĞİŞİM

Ali AKDOĞAN*

A ile gerçeği insanlığın başlangıcından günümüze değin çeşitli şekiller almasına rağmen hâlâ varlığını ve önemini koruyan temel bir toplumsal kurumdur. Hatta toplumun en küçük ama en önemli bir kurumudur.¹ Bireyin oluşumu, kendini bulması ve topluma açılması anlamında aile temel bir fonksiyona sahiptir. Hem anne-baba hem de çocuk açısından aile aynı zamanda sığınılacak bir yerdir.² Birey açısından kişinin evlenmesi,

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Yümnü Sezen, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İFAV Yay., İstanbul 1990, s.127-138.

2 Kazi Nurul İslam, A. Nahar İslam, "Modern Family and İslam", *Marriage and The Family in Today's World*, Interreligious Colloquium, 21-25 September 1994, Rome, s.66.

bir aile ortamına kavuşması, bir yandan ona bir dayanak, sığınak ortamı sağlamakta, diğer yandan da sorumluluk taşıması dolayısıyla hayatını belli bir amaca yönlendirmesine sebep olmaktadır. Kişi aile yükümlülüğünün getirdiği zorluk ve sıkıntılarla uğraşırken aynı zamanda bir mutluluğu da yaşamaktadır. Aileyi ayakta tutmak, onun devamlılığını sağlamak için mücadele etmek kişiye mutluluk verecektir. Çünkü birey açısından en mutlu olunacak ve rahat edilecek mekanlardan bir tanesi belki de en önemlisi, kişinin hem ihtiyaçlarını giderdiği hem de birinci derece yakınlarıyla buluştuğu mekan olarak ailedir.³

Çocuğun oluşumu, gelişimi ve sosyalleşmesi bakımından da aile önemli bir yere sahiptir. Canlılar arasında en uzun süre bakıma muhtaç olanların başında insanın geldiği bilinen bir gerçektir. Çocuğun maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanması ve onun topluma hazırlanmasında da aile büyük öneme sahiptir. Aile adeta çocuğun kendini bulduğu, şahsiyetinin oluştuğu ve topluma hazırlandığı bir mekandır. Sağlıklı aile ortamlarında yetişen çocuklar her bakımdan dengeli ve ideal birer fert olarak topluma karışır ve uyum sağlarlar. Aksi takdirde olumsuz bir kişilik ve toplumun huzurunu kaçıran fertler yetişir. Bunlar da ne ailelerine ne de topluma faydalı olabilirler.⁴

İnsanlık tarihi boyunca ailelerin yapıları toplumların genel yaşamlarına dayalı olarak şekillenmiştir. En ilkel toplumlardan en modern toplumlara doğru gidildikçe

3 Barlas Tolan, "Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru", *Aile Yazıları 2*, Der: B. Dikeçligil/ A. Çiğdem, Bilim Serisi, 5/2, Ankara 1991, s.500.

4 Nadjib Rıphat, Nino Rıphat, "Marriage and Family: A Personal Reflection", *Marriage and The Family in Today's World*, Interreligious Colloquium, 21-25 September 1994, Rome, s.75.

ailelerin yapılarında da değişiklikler yaşanmıştır.⁵ Ancak son asırlarda özellikle Batı dünyasında meydana gelen köklü reformlar aile üzerinde de etkili olarak ailenin hem yapısında hem de işleyişi üzerinde değişiklikler meydana getirmiştir. Batı dünyasındaki sanayileşme, kentleşme süreçlerinden önce insanlığın büyük çoğunluğunun toprağa dayalı olarak yaşadığı görülmektedir. Dolayısıyla geleneksel olarak nitelenen bir yaşam ekli söz konusudur.⁶ Bu dönemlerdeki aile yapıları da baba, anne, dede, babaanne, çocuklar, torunlar vb. hep bir arada yaşadığı "*geniş aile*" olarak nitelenen aile türüdür. Batı dünyasında meydana gelen değişimler az ya da çok bir şekilde dünyanın diğer bölgelerini de etkilemiştir. Modernleşme hareketleriyle birlikte toplumun hemen tüm alanlarında meydana gelen değişimler aileyi de etkileyerek geleneksel aile yapısının değişerek; baba, anne ve çocuklardan oluşan "*çekirdek aile*" yapısına doğru bir şekil almıştır.⁷

Geleneksel geniş aileden modern çekirdek aileye geçiş sürecinde dini düşünce ve davranışlarda da bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Biz bu çalışmada geleneksel geniş aile ve din ilişkisi nedir? Geleneksel geniş ailenin işleyişini din ne şekilde yönlendirmektedir? Geleneksel ailelerde din hangi konumda bulunmakta ve ailenin oluşum ve işleyişine ne o anda etki etmektedir? Modern çekirdek aile ne anlama gelmekte ve dinle nasıl bir ilişki içerisindedir? Geleneksel geniş aileden modern çekirdek aileye geçişte dini ve ailevî yaşamda meydana

5 E. N. Fallaize, "Family", *Encyclopaedia of religion and Ethics*, ed., J. Hastings, New York, 1981, s.716-721.

6 Sezen, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, s.128-131.

7 Faruk Kocacık, "Sivas'ta Kentsel Aile", *Aile Yazıları 2*, Der: B. Dikeçligil/ A. Çiğdem, Ankara 1991, s.286.

gelen değişim nedir? Sosyal yaşam değişince aile ve din ilişkileri nasıl bir boyut almaktadır? Yoksa hiçbir şey değişmiyor da bir yanılısma ve/veya yanlış algılama mı söz konusudur? vb. sorulara cevap aranacaktır. Ancak konunun daha güzel değerlendirilebilmesi için konular alt başlıklar halinde ayrı ayrı ele alınacaklardır. Ayrıca aile yaşamıyla ilgili örnekler sadece ailenin bir yönüyle sınırlı olarak değil aileyi ilgilendiren tüm alanlardan verilecektir.

A. Geleneksel Geniş Aile ve Din

Ailenin geleneksel veya modern şeklinde tanımlanması tamamen yaşanan zamanla ilgili bir durumdur. Geçmişe ait, geçmişte yaşanmış olanlar geleneksel olarak tanımlanırken; şimdije ait, içinde yaşanan çağla nitelenen şeylerde modern olarak tanımlanmaktadırlar. Geleneksellik ve modernlik kavramları bu genel tanımın dışında daha özel bir anlamda da kullanılmaktadır hatta bu kavramların kullanımı söz konusu özel durumdan sonra daha da yaygınlık kazanmıştır. Özellikle Batı dünyasında meydana gelen Aydınlanma döneminden sonra bu iki kavram kullanılmaya başlanmıştır. Aydınlanma öncesi dönem geleneksellik kavramıyla, sonrası dönem de modernlik kavramıyla tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu tanımlamaya dayalı olarak, sosyal, kültürel, ekonomik, dini vb. alanlar açıklanmaya çalışılmıştır. Zaten Batı dünyasında yaşanan modernleşme hareketleriyle tüm alanlarda bir değişim ve dönüşümün veya farklılaşmanın yaşandığı görülmüştür.

Bu değişimlerden etkilenen alanlardan birisi de aile ve onun işleyişidir.

Aile toplumun en küçük bir kurumu olduğuna göre, o toplumun yapısından etkilenen ve onun özelliklerini az da olsa yansıtan bir özelliğe sahiptir. Zira toplum son tahlilde ailelerden meydana gelen bir büyük aile konumundadır.⁸ Bu bağlamda aile ile toplum arasında karşılıklı bir benzerlik söz konusudur. Bu benzerliğin oranı aileden aileye değişiklik gösterir. Ancak geleneksel olarak nitelenen toplumlarda, hem aileler hem de ailelerle toplum arasında daha fazla bir benzerlikten söz edilebilir. Çünkü böyle toplumlarda, toplumun işleyişinde ortak değerler daha etken ve belirleyicidir. Toplumun yapılanması bu ortak değerler çerçevesinde gelişir. Modern toplumlara göre geleneksel toplumlarda ortak değerler daha yoğun olarak yaşanır ve hayata geçirilmeye çalışılır. Toplum bireyleri arasında "biz" duygusu vardır. İnsanlar diğer toplum fertlerini kendilerinden birisi olarak görür ve onların haklarını korumaya çalışır. İnsanlar kendi konumlarını toplumun genel ilkeleri doğrultusunda şekillendirmeye çalışırlar. Toplumun kabul etmeyeceği, yadırgayacağı davranışlardan çekinirler. Toplum bireyleri de diğer insanların davranışlarını toplumun örf, adet ve gelenekleri doğrultusunda değerlendirerek geleneklerle örtüşen davranışları kabul eder ve överler; örtüşmeyen davranışları hoş karşılamayarak yadırgarlar. Yani toplum baskısı bireyler üzerinde yoğun bir şekilde hissedilir.

Geleneksel toplumlarda aileler anne-baba, dede, babaanne, torunlar ve diğer aile bireylerinden oluşmaktadır, demiştik. Böyle toplumlarda tüm aile

8 Kathryn Allen Rabuzzi, "Family", *The Encyclopedia of Religion*, ed., Mircea Eliade, C. 5, New York, London, s.277-282.

bireyleri ortak bir mekanı paylaşmakta, gelir ve giderler genel olarak aynı bütçede toplanmaktadır. Geleneksel toplumlarda aileler çoğunlukla geniş aile durumundadırlar. Geleneksel toplumların genel görünümü ve işleyişinde etkili olan din ve dine dayalı düşünceler, ailelerin kuruluşu ve işleyişinde de etkilidirler. Eş seçiminden düğünlerin yapılmasına, karı-koca ilişkilerinden çocuk ve ebeveynlerle olan ilişkilere kadar hemen tüm yaşamda din ve geleneklerin etkisi görülür. Eş seçiminde diğer faktörlerin yanında eşin dini ve ahlaki yönü öncelikli olarak değerlendirilir ve kararlar ona göre verilir. Geleneksel toplumlarda çoğu durumlarda eşlerin evlenmelerine büyükler karar verirler. Aile büyükleri karşılıklı olarak söz konusu eşlerin evlenmelerini uygun gördüklerinde, evlenecek eşlere ancak itaat etmek düşer. Buna "*görücü usulü evlenme*"⁹ de denilmektedir. Evlenilecek kişinin değerlere bağlı olması karşı taraf açısından önemli bir ilke olarak görülür. Hatta bazı kişiler bu değerleri o derece ön plana çıkarırlar ki onları "*olmazsa olmaz*" şeklinde sunarlar. Ayrıca eşler kendi aile bireylerinin de karşı tarafça kabul edilmesini, onlara gerekli saygı ve hoşgörünün gösterilmesini ve bunun yerine getirilmesini de isterler. Özellikle aile büyükleri bir şey söylediklerinde bunun bir emir olarak değerlendirilip itaat edilmesini zorunlu görürler.

Geleneksel geniş ailelerin oluşumunda dini ve ahlaki değerlerin ön planda olduğunu söylemiştik. Türkiye'nin farklı illerinde dini hayatla ilgili yapılmış araştırmalar da bu realiteyi ortaya koymaktadır. Örneğin Ü. Günay'ın Erzurum'da yaptığı araştırmada "*evlenirken adayda aranan en önemli şey*" sizce nedir sorusuna "*güzel ahlak*"

9 Ünver Günay, *Erzurum Kenti Ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, AÜ İslami İlimler Fakültesi (Basılmamış Doçentlik Tezi), Erzurum-1978, s.176.

ve *namus*" ve "*dindarlık*" diyenlerin oranı % 56.7 oranındadır.¹⁰ E. Köktaş'ın İzmir'de aynı konuda yaptığı bir çalışmada da benzer soruya cevap verenlerin oranı %66.3'le eş seçiminde dindarlık yüksek bir düzeyle ilk sırada gelmektedir.¹¹ E. Perşembe'nin Ordu'da yaptığı bir çalışmada bu konu ile ilgili bir soruya deneklerin verdiği cevaplara bakıldığında "*ahlak, soy ve aile yapısını*" tercih edenlerin oranı %60.7 olarak tespit edilmiştir.¹² Yine Karaman'ın Mersin'de yaptığı bir araştırmada evlenilecek kimsede aranacak özelliklere verilen cevaplara baktığımızda "*dine bağ*" maddesini işaretleyenlerin oranı erkeklerde %42.86, kadınlarda ise %39.03'le yine birinci sıradadır.¹³ Bizim Rize il merkezinde yaptığımız araştırmada da bu konudaki bir soruya cevap verenlerin oranına baktığımızda "*ahlak ve dindarlık*" maddesini *er ih edenlerin oranı* şeklinde görülmektedir.¹⁴

Yukarıda yapılan alan çalışmalarının sonuçlarının da ortaya koyduğu üzere geleneksel özelliklerin baskın olduğu ve geniş aile görünümü sunan bölgelerdeki insanların aile mefhumu ile din arasında yakın bir ilişki kurdukları ve yeni kurulacak ailenin dini ve ahlaki temeller üzerine kurulmasını arzu ettiklerini görmekteyiz.

10 Günay, *Erzurum Kenti Ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, s.175.

11 Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yay., İstanbul 1993, s.142.

12 Erkan Perşembe, *Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri* (Ordu İlinin İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Alan Araştırması), Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 1991, s.178.

13 Ramazan Karaman, *Sanayileşmenin Dine Etkisi*, Mersin Örneği, Akın Ofset, Konya 2000, s.132.

14 Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat -Rize İl Merkezi Örneği-*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1999, s.141.

Karaman'ın tarım kesimi ile sanayi kesimi üzerine mukayeseli olarak yaptığı çalışmada da görüleceği üzere, tarım bölgesinde yaşayanların yüksek bir oranı (erkek %42.86, kadın %39.03) evlilikte önceliği dine bağlılığa verirken, sanayi bölgesinde yaşayanların büyük bir çoğunluğu evlilikte aranan özelliklerde önceliği "*bilgili ve görgülü*" olmaya vermektedirler. Bu tespit, geleneksel geniş ailelerin daha çok tarıma dayalı alanlarda yaşadıklarını, diğer alanlarda olduğu gibi aile ile ilgili konularda da geleneksel ve dini değerlere büyük önem verdiklerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁵

Geleneksel geniş ailelerde evlilikle ilgili bir tutum da geleneksel ve dini kutlamalardır. Mesela Müslümanlar açısından dini nikah son derece önem verilen dini bir zorunluluktur. Öyle ki dini nikah yaptırmayanlar kimilerine göre evli sayılmamaktadırlar. Kimileri de resmi nikahın aynı zamanda dini nikah yerine sayıldığı kanaatindedirler. Geleneksel çevrelerde dini nikah bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Ancak ülkemizde resmi nikahın yanında dini nikahın da büyük oranda yapıldığı görülmektedir. Örneğin Köktaş'ın araştırmasında resmi nikah yanında dini nikah yaptıranların veya yaptırmak gerektiğini belirtenlerin oranı %83.5'tir.¹⁶ Karaman'ın yapmış olduğu çalışmada da hem resmi nikahın hem de dini nikahın yapılması taraftarı olanların oranının %90'ların üzerinde olduğu görülmektedir.¹⁷ Modern toplumlarda da bir takım geleneksel ve dini tutumlar görülmekle beraber, geleneksel özellikler taşıyan toplumlarda bu değerlere verilen önem daha yoğun olmaktadır. Örneğin yukarıda işaret ettiğimiz dini

15 Karaman, *Sanayileşmenin Dine Etkisi*, Mersin Örneği, s.132.

16 Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, s.144.

17 Karaman, *Sanayileşmenin Dine Etkisi*, Mersin Örneği, s.132.

nikah konusu geleneksel geniş bir ailede veya geleneksel özellikler taşıyan bir bölgede mutlaka yerine getirilmesi gereken bir şart olarak değerlendirilmektedir.¹⁸

Geleneksel geniş ailelerde evlilikle ilgili üzerinde durulan bir konu da düğün merasimlerinin örf, adet ve geleneklere göre yapılmasıdır. Geleneklere uygun olmayan tavır ve davranışlar hem düğün sahipleri hem de toplumun diğer bireyleri tarafında hoş karşılanmamaktadır. Düğün sahipleri geleneklere uymayan bir merasim yapsalar bile toplum onların bu davranışlarını yadırgamaktadır. Çünkü böyle toplumlarda kişilerin düşüncelerinden önce toplumun genel kabulü gelmektedir. Dolayısıyla toplum bireyleri de aileleriyle ilgili herhangi bir merasim yaparken toplumun değerlerini zorunlu olarak göz önünde bulundurmamaktadırlar. Zira *sosyal baskı* dediğimiz unsur insanlar üzerinde etkilidir. Geleneksel toplumlarda yapılan düğün merasimleri modern toplumlarda yapılan kutlamalardan farklılık gösterir. Öyle ki geleneksel düğün kutlamaları daha çok örf ve adetler çerçevesinde birkaç gün devam ederken, modern düğün merasimleri bir nikah töreni şeklinde birkaç saat içerisinde tamamlanmaktadır. Geleneksel düğün merasimlerinde düğünle ilgili hemen her şey bir kutlama atmosferinde bizzat düğüne katılanlar tarafından gerçekleştirilirken, modern düğün kutlamalarında düğünü yapanlar daha çok özel davet edilmiş kutlama ekipleridir. Yani geleneksel düğün törenlerinde insanlar hem çalıp hem söylerlerken, modern düğünlerde insanlar sadece başkalarının çalıp-söyledikleriyle eğlenmek durumundadırlar.¹⁹

18 Günay, *Erzurum Kenti Ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, s.178.

19 Mahmut Tezcan, *Türk Aile Antropolojisi*, s.44

Geleneksel geniş ailelerde eşlerin seçiminden giyimlerine, kadın-erkek ilişkilerinden, doğan çocuğa verilecek isimlere değin hemen tüm alanlarda geleneğin izleri baskın bir şekilde görülmektedir. Böyle toplumlarda kadın ve erkek ilişkileri sınırlı bir düzeydedir. Erkeklerin statüleri ile kadınların sosyal statüleri arasında belirgin bir fark gözlenmektedir. Aslında geleneksel geniş ailelerde erkek öncelikli bir yapının olduğu söylenebilir. Bir başka anlatımla erkeğin denetim ve kontrolü çerçevesinde bir yapı ve işleyiş bulunmaktadır. Kadın ve çocukların babalarına rağmen veya onun bilgisi dışında hareket etme durumları söz konusu değildir. Böyle ailelere *ataerkil geniş aile*²⁰ veya *babaerkil aile*²¹ adı verilmektedir. Bu tür ailelerde, dedenin veya babanın diğer aile bireyleri üzerinde daha fazla etkisi bulunmaktadır. Evin sevk ve idaresi ile ilgili hemen her konuda onların izni alınmadan veya onların yönlendirmesi olmadan herhangi bir değişimin veya işin yapılması mümkün değildir. Hatta onların emirleri doğrultusunda hareket etme aynı zamanda kutsal bir değer de ifade eder. Aksi takdirde yapılacak işlerden hayır gelmeyeceğine inanılır. Bundan dolayı onların tavsiyelerine uymak hem statü gereği hem de kutsal bir değer olarak anlam taşımaktadır.

Tarıma dayalı geleneksel geniş ailelerin çocuk konusuna bakışları da modern çekirdek aileden farklılık arz etmektedir. Geleneksel geniş ailelerde çocuk doğumları konusunda belirli bir sınırlama düşünülmezken, modern çekirdek ailelerde daha az oranda çocuk sahibi olunmaktadır. Bunun da sosyal,

20 Orhan Türkdoğan, *Çağdaş Türk Sosyolojisi Araştırma, Yöntem ve Teknikler*, At. Üniv. Yay., Erzurum 1977, s.213.

21 Önal Sayın, *Sosyolojiye Giriş*, Üniversite Kitapları, İzmir 1994, s.186.

kültürel pek çok nedeni bulunmaktadır. Geleneksel geniş ailelerde çocuk, yaşlılıkta anne-babanın bakımı açısından bir dayanak ve ailenin (özellikle erkek çocuk) devamı açısından bir dayanak olarak görülmektedir. Geleneksel ailelerde erkek çocuk aile ocağının sönmemesi, onun devam etmesi ve anne-babanın yaşlılığında bakımının sağlanması anlamında kız çocuğuna göre farklı bir öneme sahiptir. Bu anlamda onlara farklı bir değer verilerek bakım ve yetiştirilmeleri itina ile yapılır.²² Modern çekirdek ailelerde ise sınırlı sayıda çocuk sahibi olmak arzu edilir. Zira hem kent ortamında çocuğu bakmak, büyötmek ve onun ihtiyaçlarını temin etmek geleneksel geniş ailelere göre daha zordur. Aynı zamanda insanların yaşam koşulları, hayata bakışları da her iki aile açısından farklılık göstermektedir. Modern çekirdek aile şartlarında yaşayanlar çocuk sayısı konusunda genel olarak "yapabildiğın kadar değil bakabildiğın kadar", "az ve öz çocuk" felsefesi doğrultusunda düşünürlerken; geleneksel özelliklere sahip aileler, "çocuğın rızkını Allah'ın verdiğini, doğum kontrolünün soysuzluk ve katillik olduğu" yönünde bir düşünceye sahiptirler.²³ Geleneksel geniş ailelerde doğan çocuklara da genellikle dinî içerikli isimler veya aile büyüklerinin ismi verilmektedir. Modern çekirdek ailelerde ise daha çok gündemde olan sanatçı, sporcu vb. alanlardaki güncel isimler tercih edilmektedir.²⁴

22 Birsen Gökçe, "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Aile yazıları* 4, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1991, s.403.

23 Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat* -Rize İl Merkezi Örneği-, s.149.

24 Karaman, *Sanayileşmenin Dine Etkisi*, Mersin Örneği, s.135.

Geleneksel toplumlarda hakim bir duygu olan "biz" duygusu,²⁵ aynı şekilde "*geleneksel geniş ailelerde*" de bulunmaktadır. Söz konusu ailelerde aile üyeleri arasında hemen hemen her alanda güçlü bir beraberlik duygusu bulunmaktadır. Ailede işler tam bir dayanışma²⁶ mantığı çerçevesinde yürütülür. Ailede "*ben bende, sen de sende*" ikiliği değil, "*ben ve sen bizde*"²⁷ mantığı geçerlidir. Aile bireylerinden herhangi birinin sosyal, kültürel, ekonomik vb. sorunları veya ailenin bir sorunu tüm aile bireylerini çok yakından ilgilendirmektedir. Öyle ki ekonomik anlamda bile ortak bir bütçe söz konusudur. Tüm gelirler ve giderler o ortak bütçede toplanmakta, onun da yönetim ve denetimi aile reisi olarak babanın, çoğu durumlarda varsa dedenin kontrolindedir. Aile bireyleri arasında bulunan bu yardımlaşma ve dayanışma duygusu geleneksel toplumların aslında karakteristik bir özelliğidir.²⁸ Çünkü böyle toplumlarda mal, mülk ve servetten önce dini ve ahlaki değerler gelmektedir. İnsanlar hayatlarını daha çok bu değerler çerçevesinde şekillendirmeye çalışırlar. Örneğin Müslümanlar açısından yardımlaşmaya baktığımızda bu büyük bir dini iyiliktir. İnsanlar bu anlamda başkalarına yardım etmeyi, onların sorunların gidermeyi hem insani hem de dini bir görev kabul ederler.²⁹ Siyasi anlamda bile ortak bir tavır söz

25 Sayın, *Sosyolojiye Giriş*, s.98.

26 M. E. Erkal, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yay., İstanbul 1996, s.29.

27 Tahir Çağatay, "Modern Aile ve Sosyal Problemleri", *Aile Yazıları* 2, Der: B. Dikeçligil/ A. Çiğdem, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1991, s.119.

28 Nur Vergin, "Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile", *Aile Yazıları* 2, Der: B. Dikeçligil/ A. Çiğdem, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1991, s.318.

29 Geniş bilgi için bkz: Günay, *Erzurum Kenti Ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, s.182-194.

konusudur. Öyle ki geleneksel çevrelerde insanların büyük çoğunluğu aynı partiye yönelmektedirler. Ailelerde de aile bireyleri aynı partiye oylarını vermektedirler. Hatta bazı insanlar, biz dedelerimizin, babalarımızın yolundan ayrılamayız şeklinde bir düşünceyi öne sürerek, gittikleri yolun meşruluğunu temellendirmeye çalışmaktadırlar. Geleneksel çevrelerde dolayısıyla geleneksel geniş ailelerde de insanların siyasi tutum ve tercihlerinin belirlenmesinde siyasetçilerin veya siyasi partilerin din ile olan ilişkileri önem arz etmektedir.³⁰

Geleneksel ve dini değerlerin büyük önem taşıdığı geleneksel geniş ailede, bireyler ve onlara akraba olan diğer insanlar arasında sosyal, kültürel, ekonomik vb. hemen tüm alanlarda çok yakın bir dayanışma ve yardımlaşma söz konusudur. Bu tür aile bireyleri kendilerini her alanda bir güven ortamında hissederler. Dolayısıyla maddi ve manevi anlamda kendilerine hem ailelerini hem de diğer yakınlarını bir güven unsuru olarak görürler. Sosyal yaşamda karamsarlık, endişe taşımaksızın hayatlarını devam ettirirler. Geleceği konusunda diğer yakınlarını bir dayanak ve güven unsuru gördüklerinden umutsuz değildirler. Herhangi bir sorunla karşılaştıklarında, aile bireylerinin her türlü yardımı yapacaklarından emindirler. Sosyal hayatta yalnız olmadıkları, terk edilmedikleri veya terk edilmeyecekleri bir güven duygusuna sahiptirler. Bu duygu da o kişilerin sosyal yaşamında merkezi bir konuma sahiptir.

Geleneksel toplumlarda aile çok köklü geleneklere sahip olduğundan aynı zamanda birey açısından sosyal hayata açılma anlamında önemli bir geçiş ve kontrol mekanizması görevi yapar. Bireyin sosyalleşmesi,

30 Bkz: Emin Köktaş, *Din Ve Siyaset Siyasal Davranış Ve Dindarlık*, Vadi Yay., Ankara 1997, s.206-212.

toplumun yaşam tarzlarına alışması anlamında aile önemli bir konuma sahiptir. Bir yandan bireyi topluma hazırlarken diğer yandan da toplumdaki geleceğe sorunlara karşı onu korur. Dolayısıyla fert açısından aile hem bir sığınak, dayanak görevi yapmakta, hem de onunla sosyal hayat arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Geleneksel ve dini değerler aileyi tehdit eden konularda önemli bir koruma unsurudurlar. Aile fertleri herhangi bir sorunla karşılaştıklarında bu değerler ailenin yıkılmasını önler ve onun devamlılığında olumlu rol oynarlar. Bu bağlamda aileye manevi bir güç verirler. Geleneksel toplumlarda bireyin sosyalleşmesi konusunda en önemli kurumlardan birisi aile olduğundan, ailenin sosyal, kültürel, dini vb. alanlardaki gelişmişliği son derece önemlidir. Kişinin dünya görüşünün, kişiliğinin oluşumu tamamen bu sınırlı aile ortamında geçmektedir. Aile adeta ferdin kişiliğinin yoğrulduğu bir mekandır.³¹

"Sağlam aile, sağlam toplum"³² formülü bağlamında geleneksel geniş aileye baktığımızda, bireyi tehdit eden sosyal, kültürel, ekonomik vb. nedenler açısından geleneksel geniş ailelerin önemli bir dayanak rolü oynadıkları görülmektedir. Modern toplumlara oranla geleneksel toplumlarda ailevi yardımlaşma ve dayanışma daha güçlü olduğundan birey geniş aile ortamında kendisini daha güvende hissedecektir. Aile içerisinde ve sosyal hayattan gelecek problemler karşısında aileyi kendisine bir dayanak olarak görecektir ve güçlü duygularla sorunların üzerine gidecektir.

31 Emre Kongar, "Türkiye de Aile, Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", *Aile yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991, s.82.

32 Mustafa Erkal, "Türk Ailesi ve Batı Avrupa'daki Bazı Değişmeler", *Aile yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991, s.407.

B. Geleneksel Geniş Aileden Modern Çekirdek Aileye Geçerken Dini Değişim

Değişim, insan için kaçınılmaz bir gerçekliktir. Kainatta her şey değişmektedir. Değişmeyen bir şey varsa o da değişme kavramıdır. O halde insan ve onun yaşadığı dünya bir şekilde değişiyor, farklılaşıyor demektir. Ama bu değişme kimi insanlarda daha az kimi insanlarda daha çoktur. Değişmeyi insanla ilgili olarak düşündüğümüzde, onun biyolojik, fiziksel, sosyal, kültürel, dini vb. alanlarında meydana gelen değişimler şeklinde algılayabiliriz. İnsan canlı bir varlık olduğundan onun değişmemesi, olduğu gibi kalması kainatın yaratılışıyla uyum sağlamayacaktır. Dolayısıyla değişim doğal, tabii bir süreç olarak algılanmalı ve insan ve onunla ilgili olanlar o doğrultuda değerlendirilmelidir.

Ailenin oluşum ve işleyişi toplumların yapılarıyla yakından ilgili olduğundan, değişimin hızlı olduğu toplumlarda aileler daha hızlı bir değişim yaşayacaklar, değişimin daha yavaş olduğu toplumlarda değişim daha yavaş olacaktır. Geleneksel olarak nitelenen toplumlarda değişim çok yavaş hatta yok denecek kadar az olduğundan, değişim olarak görünen bir takım gelişmeler doğal süreci içerisinde meydana gelen rutin gelişmelerdir. Böyle toplumlarda bulunan ailelerin değişimi de, içerisinde buldukları sosyal ortamla yakından ilgili olacaktır. Ancak geleneksel olarak nitelenen toplumların yapılarında meydana gelen sosyal, kültürel, ekonomik, dini vb. alanlardaki hareketlilikler bir şekilde aileler üzerinde de etkili olarak ailelerde bir değişim belirtisi meydana getirecektir. Bu değişim bazen toplumun içerisinden gelir, bazen toplumun dışından, bazen de hem içerden hem de dışardan gelebilir. Bazen

de aile bireylerinden herhangi birisinin dış çevrelerle ilişki kurması, o ailede hatta o sosyal grupta değişim meydana getirebilir.

Geleneksel geniş ailede değişen nedir? diye düşündüğümüzde, her şeyden önce aile küçülmeye başlamış, anne-baba ve evlenmemiş çocuklar şekline yönelmiştir. Ailede anne-baba ve çocukların hem algılama hem de yaşam şekilleri değişime uğramıştır. Geleneksel çevrelerde daha çok ev işleriyle ilgilenmekte olan anne kentleşme süreciyle beraber dışarıda sosyal hayatta da çalışmak suretiyle aile bütçesine katkıda bulunmak durumunda kalmıştır. Çünkü modern yaşamda ihtiyaçlar artmış, evin giderleri fazlalaşmıştır. Sadece babanın çalışması aileyi geçindirmeye yeterli gelmemektedir. Annenin çalışması beraberinde farklı sorunlar da getirmektedir. Artık anne de baba gibi dışarda çalışan bir ferttir. Onun da hem aile içerisinde hem de işiyle ilgili sorunları artmıştır. Artık evde oturan anne değil, çalışan anne söz konusudur. Onun zamanı da artık daralmıştır. Haftanın belirli gün ve saatlerini işine diğer vaktini de evine ayırması gerekmektedir. Hem dışardaki işini hem de evdeki işlerini aksatmama durumundadır.³³ Çocuklar açısından bakıldığında, annenin çocuklarına ayırabileceği zaman azalmıştır. Çocuk artık ya bakıcıya bırakılmakta ya kreşlere götürülmektedir. Geleneksel geniş ailelerde babaanne ve dede aile bireyleriyle beraber olduklarından anne dışarı işlerinde çalışma durumunda kalsa bile çocukları babaanne veya aileden birisi bakmaktadır. Çekirdek aileye doğru geçişte aile küçüldüğünden bu imkan da yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Geniş aileden çekirdek aileye doğru

33 Zafer İlbars, "Ankara Gecekondu Ailelerine Genel Bir Bakış", *Aile Yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991, s.419.

geçerken çocuk sayısında da belirgin bir düşüş görülmektedir. Çünkü kent yaşamında çocukların bakımı hem biyolojik hem de ekonomik anlamda zorlaşmıştır. Aynı zamanda geleneksel çevrelerdeki yaşam koşulları ile modern çevrelerdeki yaşam koşulları da farklılaştığından insanların sosyal, kültürel, ekonomik vb. ihtiyaçları artmıştır. Dolayısıyla kent yaşamında hayatı devam ettirebilmek için geleneksel çevrelerde ortaya konulan gayretlerden daha fazla gayret ortaya konulmak durumundadır.

Geleneksel geniş ailede hep beraber yaşayan aile bireyleri çekirdek aileye doğru değişime başladığında, yavaş yavaş bir daralmanın, azalmanın yaşandığı görülür. Öyle ki evlenen veya şehirde bir iş tutan evin bir çocuğu, diğer alanlarda olmasa bile mekansal anlamda ailesinden ayrı bir yerde yaşamaktadır. Bu ayrılık sosyal şartların da etkisiyle kişiyi tedrici bir şekilde kendisiyle ve kendi ailesinin sorunlarıyla baş başa bırakmaktadır. Sanayileşme, kentleşme ve beraberinde getirdiği modernleşme süreci zaten kişiyi bireysel bir yaşama zorlamaktadır. Bu süreç de aileleri olabildiğince daraltmakta ve insanlar ancak kendisi ve ailesinin sorunlarıyla uğraşabilmektedir. Çünkü yaşam şartları hayatı devam ettirebilmek için her bireyin çaba sarf etmesini zorunlu kılmıştır. Öyle ki aile bireylerinden her biri ailenin ihtiyaçlarının karşılanması anlamında çalışmak durumundadır. Aksi takdirde ailede sosyal sorunlar yaşanacak ve bu da aile yaşamını olumsuz yönde etkileyecektir.

Geleneksel geniş aileden çekirdek aileye geçerken durumları değişenlerden birileri de babaanne ve dedelerdir. Geniş ailede *baş rolde* buluna bu insanlar geçiş ailesinde artık bir *yük* olmaya, başlamışlardır. Bunların bakım ve ihtiyaçlarının giderilmesi aileye bir

sıkıntı olarak görülmektedir.³⁴ Modernleşmenin beraberinde getirdiği yaşam sorunları geleneksel çevrelerdeki gibi olmadığından ebeveynlerin bakımları da bir sorun olarak belirmektedir. Tam anlamıyla modernleşmiş çevrelerde oluşturulan huzur evleri bu ihtiyacı bir şekilde karşılamaktadır. Ama geçiş aşamasındaki ailelerde bu insanlar çocuklarının yanında bir *sığıntı* olarak yaşamlarını devam ettirme durumundadırlar. Geleneksel değerlerini canlı tutan ama modern bir çevrede yaşayan insanlar ebeveynlerini bu şartlar altında rahat ettirmenin gayreti içerisindeyler. Ebeveynler açısından bakıldığında, onlar için bu hayat adeta katlanılmak zorunda kalınan zorunlu bir çile haline dönüşmektedir. Çünkü onlar geleneksel hayatın yaşamlarına alışmışlar, alıştıkları bu yaşamdan farklı bir hayata girdiklerinde bir anlamda zorlanmakta ve alışma sıkıntısı çekmektedirler.

Geniş aileden çekirdek aileye geçişte dini inanç, düşünce ve yaşamda da yukarıda ifade edilenler bağlamında bazı değişimlerin olduğu görülmektedir. Her şeyden önce geniş ailede merkezi bir anlam ifade etmekte olan dinin geçiş halindeki ailelerde bu özelliği farklılaşmaktadır. Örneğin geleneksel çevrelerde evlenirken eşte aranan şartların başında dini inanç ve değerler gelirken, modern çevrelere doğru bu düşüncenin eğitim, sosyal statü, ekonomik düzey vb. etkenler şekline yöneldiği izlenmektedir. Geleneksel çevrelerde eş seçiminde ebeveyn etkin söz sahibi olurken değişim sürecinde olan toplumlarda yavaş yavaş evlenecek eşlerin ön plana geçtiği, kendi evlilikleri konusunda kendilerinin daha etkin bir şekilde söz sahibi oldukları

34 Ümit Meriç, "İslam'da Aile", *Aile yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991, s.437.

söylenbilir. Ancak geçiş halindeki aile ve toplumlarda diğer konularda olduğu gibi bu alanda da bir karmaşanın olduğu, kimi zaman ebeveynin, kimi zaman çocukların, kimi zaman da her iki tarafın söz sahibi olduğu görülmektedir. Fakat modernleşmenin hızına bağlı olarak çocukların daha etkili olduğu bir gerçekliktir. Dolayısıyla eşlerin görüşüp tanışmaları, anlaşmaları ve diğer konularda eşler karşılıklı karar verirler, ebeveynler ise çocuklarının verdiği bu kararları uygulama ya da onaylama zorunda kalırlar. Kabul etmeyip tepki koyma durumlarında ise ebeveyn ile çocukları arasında ciddi sorunlar yaşanabilir. Bu noktada ebeveyn "*ne yapalım zaman böyle, bizim zamanımızda böyle miydi! Biz hanımla birbirimizi görmeden evlendik vb.*" sözler söyleyerek, isteksizce duruma katlanmaya ve gereklerini yerine getirmeye çalışırlar. Mesela düğünlerin yapılışı geleneksel çevrelerde daha çok örf, adet ve dini geleneklere dayalı olarak yapılmaktayken, modernleşme hareketlerine bağlı olarak artık düğünlerin yapıldığı mekanlar ve içerikleri de farklılaşmış, geleneksel toplum normlarından ayrı bir görünüm almıştır. Ordu ilinin farklı özelliklere sahip iki köyü üzerinde yapılan bir araştırmada, sosyal değişime daha fazla uğramış ya da kent merkezine yakın olan köydeki düğün törenleri ile sosyal değişimin daha az yaşandığı ve kent merkezine uzak köydeki düğün törenleri farklılık arz etmektedir. Kente yakın olan köydeki düğünler genellikle kent merkezinde salon tutularak orkestra eşliğinde müzik ve danslarla kutlanırken, geleneksel özelliklerin daha baskın olduğu köyde ise düğünler geleneksel adetler çerçevesinde yapılmaktadır. Bunlardan bazıları düğünlerinde Kur'an ve Mevlüt okutarak kutlamakta ve düğün yemeği ikram etmektedirler. Ayrıca kadın ve erkeklerinde ayrı bir şekilde oturdukları gözlenmiştir. Yine bu çerçevede belirtilmesi gereken bir durum,

nişanlılık aşamasında nişanlı çiftlerin birlikte bulunmaları, geleneksel çevrelerde hoş karşılanmayıp izin verilmezken, değişime açık olan ya da geçiş halindeki yerlerde dini nikah yaptırdıktan sonra bulunmaları uygun görülmüştür.³⁵ Bu da geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aileye geçişte dini anlamda yaşanan değişimlere bir örnek teşkil etmektedir.

Geleneksel geniş ailelerde dini inanca dayalı olarak bulunan "biz" duygusu modern çekirdek aile yönüne doğru yerini "ben" duygusuna bırakmıştır. Dini değerler geniş ailelerde kolektivist bir karakter taşıırken çekirdek ailelerde bireysel bir şekle dönüşmüştür. Kişi dini değerler konusunda da topluma değil kendine yönelerek bireyselleşmiştir. Geniş ailelerin işleyişinde belirgin bir şekilde etkin olan din ve ona dayalı oluşan değerler çekirdek ailede artık kişisel bir form almıştır. Sözelimi geniş ailede ebeveynler, çocukları konusunda geleneksel değerleri ön plana çıkarmaktayken, modern çekirdek ailede artık sosyal şartlar değişmiş, başka unsurlar veya çevresel faktörler daha belirgin bir hâl almıştır. Ebeveynin konumu sosyal şartlara dayalı olarak kendiliğinden değişmiştir. Geçiş toplumlarında ise adeta ebeveynlerin çocukları üzerindeki mutlak belirleyici özellikleri daralarak, bölünmüştür. Çocuklar kendileriyle ilgili konularda söz söyleme, harekette bulunma ve ebeveynlerini yönlendirme sürecine girmişlerdir. Ebeveynlerde kendi kurguladıkları bir çizgide değil çocuklarının tavır ve davranışları doğrultusunda hareket etme durumunda kalmışlardır.³⁶ Yaşanan bu süreç, insanı, ailesini ve toplumu farklı bir hayat alanına yöneltmiştir. Bu farklılaşma beraberinde, toplumun kendi

35 Perşembe, *Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri*, s.170-173.

36 Perşembe, *Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri*, s.174-176.

kendine yabancılaşmasını getirerek, nesiller arası kültür farklılıklarına neden olmuştur. Böylece bir başka toplumun baskın kültürel, sosyal, ekonomik vb. değerleri insanlar tarafından alınmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla söz konusu toplumu ayakta tutan, ona anlamını kazandıran kültürel değerler yerini tedrici bir şekilde bir başka kültüre ait değerlere bırakmaya başlamıştır.

Karı-koca ilişkileri de modernleşme sürecine dayalı olarak farklı bir anlam kazanmıştır. Nasıl ki modernleşme süreciyle çocukların konumunda bir farklılaşma söz konusuysa benzer şekilde kadının da biraz ön plana çıktığını görmekteyiz.³⁷ Artık kadın sadece evde ev işleriyle ilgilenen babanın ve çocukların bakımını sağlayan bir konumda değil, evin sosyal, kültürel, ekonomik vb. işlerinde de etkin bir konuma gelmiştir. Çünkü o da çalışmakta aile bütçesine katkıda bulunmaktadır. Çalışmasa bile sosyal değişim faktörleri kadına farklı bir anlam yüklemiş ve onu ön plana çıkarmıştır. Kadın artık kocayla aynı statüye sahip bir konumdadır.³⁸ Geniş ailelerde babaya atfedilen anlam geçiş halindeki ailelerde kırılmaya yüz tutmuş adeta babanın otoritesi sarsılmıştır. Geniş ailelerde kadın-erkek ilişkilerinde daha etken olan dini düşünce ve anlayışların, evlenme sürecinde olduğu gibi evlilikten sonra da değişik bir şekil aldığı görülmektedir.³⁹ Sanayileşme, kentleşme ve bu sürece dayalı olarak oluşan sosyal yaşam kadın

37 Önal Sayın, "Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlemesi", *Aile Yazıları 4*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991, s.538.

38 İsmail Doğan, "Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler Ve Türk Ailesi", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1992, s.188.

39 Günay, *Erzurum Kenti ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, s.160-165.

erkek-ilişkilerini de etkileyerek kadının aile içerisindeki yerini geleneksel anlayıştan farklılaştırmıştır. Bu yeni süreçle beraber kadın artık özgürlüğüne kavuştuğunu, bir köle ve hizmetçi olmadığını düşünmekte veya ona öyle bir anlam yüklenmektedir. Geline ve/veya getirilen bu yeni anlayışlar geleneksel kadın-erkek ilişkilerini temelden sarsarak farklı bir aile modeli ortaya koymaktadır.⁴⁰ Bu bir "geçiş veya değişim" ailesi modelidir. Ya da geleneksellik ile modernlik arasında ama yönü modernliğe dönük bir aile yapısı olarak düşünülebilir. Öyle ki hem kadın hem de erkek bir yandan geleneksel dini değerler üzerine hayatlarını devam ettirirken diğer yandan da yeni modellere uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Bir başka anlatımla yeni yaşam normlarıyla geleneksel değerler arasında bir uzlaşma, bir karma yapı kurma durumundadırlar. Geline bu noktada kadının tam anlamıyla özgürleştiği veya tam bağımsız bir konumda olduğu söylenemez. Geçiş aşamasındaki ailelerde kadının yarı özerk bir konumda olduğu görülmektedir. G. Tillion'un anlatımıyla ifade edecek olursak "artık kuzin olmaktan çıkmışlardır, ama henüz tam bir şahsiyet de olamamışlardır."⁴¹

Geleneksel geniş aileden modern çekirdek aileye geçişin ya da geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte ara toplum alanlarının en tipik örnekleri büyük şehirlerdeki gecekondu semtleridir. Çünkü buralarda yaşayan aileler çeşitli nedenlerden dolayı kente gelmiş ancak sosyal, kültürel ve en önemlisi de ekonomik faktörlerden dolayı şehrin merkezi yerlerinde barınma imkanı bulamayarak adeta şehre kenarından

40 Çağatay, "Modern Aile ve Sosyal Problemleri", s.118.

41 Bkz: Ümit Meriç, "İslam'da Aile", *Aile yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991, s.434.

tutunmuşlardır. Dolayısıyla geldikleri geleneksel kültürel ve dini değerleri buralarda devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Diğer yandan da kent yaşamına uyum sağlama durumundadırlar. Bazı durumlarda da geleneksel değerler ile modern değerler çatışma aşamasına gelebilmektedir. Böyle durumlarda da aile bir ikilemi yaşamakta ve bir tercih yapma durumundadır. Modernleşme eğiliminde bulunan bir konumda yaşadığı için de tercih daha çok veya zorunlu olarak modern değerlerden yana olabilmektedir. Bazen de aile üyeleri arasında bu noktada ikilem oluşabilmekte, ebeveyn geleneksel değerleri tercih ederken çocuklar modern değerleri ön plana çıkarmaktadırlar. Böylece geleneksel geniş aile ortamlarından modern kentlere taşınan aileler "*şehir uyumu ve şehir-köy farklılaşması*"⁴² şeklinde bir problemi yaşamaktadırlar. Bu anlamda ailelerin de geleneksel özelliklerinden bazıları kaybolmakta veya değişime uğramaktadır. Sosyolojik anlamda, ailenin ismi de değişmekte, "*geçiş ailesi, parçalanmış aile, dar aile, geleneksel bağımlı aile vb.*" adlar şeklinde nitelendirilmektedir.⁴³

Sanayileşme, kentleşme, modernleşme süreçleriyle geleneksel ailelerin yapılarında bir dönüşümün başladığı bilinen bir gerçekliktir. Bu süreç geniş aile yapılarını bütünüyle olmasa bile belirli oranda modern çekirdek aile yönüne çevirmiştir. İnsanlık bu sürece özellikle Batı dünyasında meydana gelen reform ve Rönesans hareketleriyle beraber girmiş ve ilerleyen dönemde dünyanın diğer bölgeleri de bundan büyük oranda etkilenmiştir. Bu gelişmelerle beraber toplumların diğer

42 Orhan Türkdoğan, *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, Timaş yay., İstanbul 1996, s.66.

43 Bkz: Ümit Meriç, "İslam'da Aile", s.431; Kongar, "Türkiye'de Aile, Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", s.79.

alanlarında olduğu gibi aile yapılarında da belirgin değişimler yaşanmıştır. Günümüze değin bu değişim süreci yaşanmaktadır. Ancak son dönemlerde farklı düşünceler gündeme gelmiştir. Çünkü aşırı modernleşme ve buna bağlı olarak gelişen bireyselleşme insanları sosyal, kültürel psikolojik vb. alanlarda yalnızlığa itmştir. İnsanlık bu dönemde artık dayanışmayı, yardımlaşmayı ve aile ortamında iğher aile üyeleriyle beraber hayatı paylaşmanın ihtiyacını hissetmektedir. İnsanoğlu artık aşırı özgürlüğü kaldıramaz bir hâle gelmiş ve geleneksel değerlere dönüşün özlemini duymaya başlamıştır.

C. Modern Çekirdek Aile ve Din

Batı dünyasında XVIII. yüzyıldan itibaren meydana gelen gelişmeler, insan, toplum ve evrene bakışta yeni bir düşünce ortaya koymuştur. Bu yeni düşünceye göre her şeyin temel çözüm kaynağı ve yönlendiricisi saf akıl olarak niteleyebileceğimiz düşüncedir. Bu süreç geleneksellik ve modernlik bağlamında ciddi tartışmaları da getirmiştir. İlerleyen süreçte Batı dünyasında yaşam normlarının modernizmden yana döndüğü gözlenmiştir. İnsan ve toplumlar hatta ülkeler yapılarını bu yeni düşünce bağlamında değerlendirerek, o doğrultuda bir felsefe kurmuşlardır. Böylece Batı dünyasında modernleşme hareketleri toplumların tüm alanlarına girerek onları derinden etkilemiş ve var olan yapıyı köklü

bir şekilde sarsmıştır. Hatta sarsmakla bırakmayarak kendi doğrultusuna yöneltmiştir.⁴⁴

Batı dünyasındaki modernleşme hareketleri diğer alanları etkilediği gibi aileyi de derinden etkilemiş ve geleneksel geniş ailenin modern çekirdek aile şekline dönüşmesine neden olmuştur. Bugün Batı dünyasında aile söz konusu olduğunda çekirdek aile özellikleri taşıyan aile şekli akla gelmektedir. Çünkü Batı dünyasında birey kendi başına salt bir kimlik ve kişilik olarak bağımsız bir yapıya sahiptir. Bu düşünce aileye e yansıyarak ailenin çekirdek aile şeklini almasını sağlamıştır.⁴⁵

Çekirdek aile ne anlama gelmektedir? Orada aile fertleri kimlerden oluşmaktadır? Geleneksel aile modeli ile nasıl bir farklılığı söz konusudur? diye düşündüğümüzde, belirtmemiz gereken belki de en önemli farklardan bir tanesi dini düşünce ve geleneklerde görülmektedir. Geleneksel geniş ailelerde temel bir fonksiyon görmekte ola din ve gelenekler çekirdek ailelerde kenar bir konumda, bir başka anlatımla tâli bir durumdadırlar. Her şeyden önce geniş aile ile çekirdek aile yapı itibariyle de farklılık taşımaktadır. Çekirdek aile karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır.⁴⁶ Aile bireyleri arasında son derece bağımsızlık, özgürlük bulunmaktadır. Evlenirken eş seçimi tamamen kişilerin kendi kararlarına bağlıdır. Anne-babanın bu konuda

44 A. L. Lilley, "Modernism", *Encyclopadia of Religion and Ethics*, Ed., James Hastings, C.,VIII, New York 1981, s.763-768.

45 Dilave Cebeci, *Tanzimat ve Türk Ailesi*, Ötüken Yay., İstanbul 1993, s.81-82.

46 Carle C. Zimmerman, *Yeni Sosyoloji Dersleri*, Çev. A. Kurtkan, İstanbul 1964, 235; Nakleden, Yümnü Sezen, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler Ve Tartışmalar*, İFAV Yay., İstanbul 1990, s.126.

tavsiyeden öte yapabileceği bir şey bulunmamaktadır. Geniş ailelerde eş seçiminde geleneksel ve dini değerler öncelikli tercih sebebi olarak düşünülürken, çekirdek aile yapılarında bu öncelikli tercih sebeplerinin yerini bilgi, görgü, sosyal statü ve bu anlamdaki değerlerin aldığı görülmektedir. Örneğin tarım ve sanayi bölgelerinde yapılan bir araştırmada, bu konu ile ilgili sorulan bir soruya verilen cevaplar incelendiğinde sanayi bölgesinde evlenecek kişide aranan özelliklerin oranında "bilgili ve görgülü olmak" % 71.42, dine bağlılık ise % 14.29 oranındadır.⁴⁷ Yine yapılan bir başka araştırmada, çekirdek aile yönünde değişimin daha fazla olduğu bölgelerde, değişimin daha az olduğu bölgelere göre, evlenirken aranan özelliklerden "iş sahibi olması" %25.5 olurken, geniş aile özellikleri gösteren bölgede %7.5'tir.⁴⁸ Araştırmaların sonuçlarından da görüldüğü üzere çekirdek aile özellikleri arttıkça, bilgiye, sosyal statüye, ekonomik güce vb. alanlara verilen değer de artmaktadır. Dolayısıyla geniş aile ile çekirdek ailedeki değerler belirgin bir şekilde farklılaşmaktadır. Bu da gösteriyor ki her iki aile hem şekil hem içerik hem de zihniyet bakımlarından tamamen farklıdırlar.

Çekirdek aile ebeveyn-çocuk ilişkileri bakımından da farklıdır. Geniş ailelerde babanın denetimine dayalı bir aile söz konusuysen çekirdek ailelerde ebeveynin otoritesinin tamamen ortadan kalktığı söylenebilir. Çünkü çocuğun artık bakımından eğitimine, giyiminden arkadaş çevrelerine değin hemen tüm alanlarda sosyal çevre birinci derecede etkin bir konumdadır. Böyle bir ortamda da çocuk üzerinde etkili olma oranı olabildiğince düşüktür. Sanayileşme süreciyle birlikte ebeveynin çocuk

47 Karaman, *Sanayileşmenin Dine Etkisi*, Mersin Örneği, s.13 .

48 Perşembe, *Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri*, s.178.

üzerinde etkili olma, onu yönlendirme durumu azalmıştır. Modernleşmenin çok yoğun olduğu bölge ve ailelerde ise bu oran son derece düşüktür.⁴⁹ Evlenme konularında da sosyal şartlara dayalı olarak tamamen kişinin kendi özgür iradesiyle tercihi söz konusudur. Ebeveyn de zaten zihniyet ve ahlak olarak çocuklarının kendi tercihiyle evlenmesini istemektedirler. Modern düşüncenin genel karakteri bu konuda da geçerliliğini ya da uygulamasını göstermektedir. Çünkü modernleşme kısmi bir dönüşüm değil bütünsel bir düşüncedir. İnsan ve toplumla ilgili hemen tüm alanlarda ferdiyetçi düşünceyi ön plana çıkarır ve yapının bu bağlamda oluşmasını ister. Çocuklar açısından da böyledir. Çocuk doğumundan itibaren anneye uzak kalma durumundadır. Çünkü anne gün boyu çalışmaktadır, çocuğunu bakmak için ya evinde bakıcı tutmak ya da kreşe götürmek durumundadır. Dolayısıyla çocuğun kimlik ve kişiliğinin oluşumunda sosyal çevre daha etkili olmaktadır. Bu yetişme şartlarına bağlı olarak da çocuk kendisiyle ilgili bir şey söz konusu olduğunda ailenin söylediklerinden ziyade sosyal çevrenin ve onun verdikleri çerçevesinde tavır ortaya koymaktadır. Yani çocuğun büyüüp yetişmesinde ailevi ve geleneksel değerler ikinci planda kalmakta, çevrenin getirdikleri ya da verdikleri daha baskın bir hâl almaktadır. Belirli bir zaman sonra da ebeveyn sahneden bütünüyle çekilmek durumunda kalmaktadır. Çocuk hayat sürecinin onu götürdüğü doğrultuda bir yola doğru yönelmektedir. Aslında bu yaşam tarzı modern düşüncenin genel karakteristiğidir.⁵⁰

49 Çağatay, "Modern Aile ve Sosyal Problemleri", s.115-116.

50 Marie Winn, *Children Without Childhood*, (N. Y., 1983); Nakleden; Mim Kemal Öke, "Avrupa'da Ve Amerika'da Aile Kurumu Ve Devlet Koruyuculuğu", *Aile Yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991, s.399.

Modern çekirdek ailelerde karı-koca ilişkilerinin de değiştiğini, özellikle kadının statüsünün farklı bir boyut aldığı görmekteyiz. Geniş ailelerde ev hanımı olan kadın çekirdek ailelerde hem *ev hanımı* hem de *çalışan kadın* durumundadır. Zaten geniş ailelerde "kendi kendine yeterli olma" görüşünün yerini çekirdek ailelerde "dışa açılma"⁵¹ düşüncesi almıştır. Geniş ailelerde daha çok ikinci planda kalan, erkek karşısında onaylayıcı bir durumda bulunan kadın, çekirdek aile şartlarında daha etkin bir konuma gelerek belirlenen değil, belirlemede söz sahibi olan bir aşamaya yükselmiştir. Ailenin sosyal, kültürel ekonomik vb. alanlarında artık kadında aktif bir şekilde rol almaktadır. Dolayısıyla geniş ailelerdeki baba otoritesine dayanan yapı değişmiş, otoritenin paylaşıldığı hatta herkesin özgürce hareket ettiği bir görünüm kazanmıştır. Çekirdek ailelerde kadının masrafı da artmıştır. Kadın bir yandan aile bütçesine ekonomik gelir sağlamak ama diğer yandan onun çalışmasına dayalı olarak kendisinin ve çocuklarının masrafları da artmıştır. Hatta kimi durumlarda veya kimi çekirdek ailelerde kadının kazandığı parayı özgürce kullanması söz konusudur. Kimi durumlarda da ekonomik tercihlerde bulunma hakkını kendinde görmektedir. Aslında tüm bunlar çekirdek ailelerin genel işleyiş tarzı olarak anlaşılabilir. Çekirdek ailelerde kadınla ilgili olarak belirtilmesi gereken bir durum da, çocuk doğurma oranlarının çekirdek ailelerde azalmasıdır. Çalışan kadınlar açısından çocuk doğurma ve onu bakıp büyütme geniş ailelere göre daha zor olduğundan kadınlar daha az çocuk yapma eğilimindedirler. Dolayısıyla çekirdek ailelerden oluşan toplumların nüfus oranları yıldan yıla

51 Birsen Gökçe, "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Aile yazıları 4*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991, s.394.

azalmaktadır. Buna karşın çekirdek aileler çocuklarının eğitim, kültür ve diğer ihtiyaçları konusunda daha fazla imkana sahiptirler. Buna bağlı olarak da çekirdek ailelerde yetişen çocuklar zihni ve kültürel gelişme ve uzmanlaşma, bir meslek sahibi olma konusunda daha avantajlıdırlar. Dolayısıyla çekirdek ailelerden oluşan bir toplumda insanların büyük çoğunluğu kalifiye eleman statüsündedirler.⁵²

Geniş ailelerdeki yaşlıların konumu da çekirdek aile ortamlarında değişmiştir. Geniş ailelerde tüm aile bireyleri aynı mekanı paylaşırlarken, çekirdek ailelerde yaşlıların yalnız yaşadıklarını veya modern toplumsal yapının genel özelliği çerçevesinde onlar için yapılmış "huzur evlerinin" bulunduğunu görmekteyiz. Bu huzur evleri yaşlıların her türlü bakım ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik dizayn edilmişlerdir. Kimsesiz veya çocuklarının yanında barınamayan yaşlı insanlar bu tür yerlerde yaşamlarını devam ettirirler. Bu insanların her türlü ihtiyaçları karşılanırsa bile psikolojik anlamda geniş aile ortamlarından farklı bir duyguya sahiptirler. Adeta yalnızlık, kimsesizlik, terkedilmişlik duygusu taşımaktadırlar. Geniş ailelerde ise bu boşluğun çocuklar ve torunlar tarafından doldurulduğu ve bu tür insanların daha sağlıklı bir psikolojik yapıda oldukları söylenebilir. Öyle ki yaşlılık döneminde çocukları ve torunlarıyla beraber olmak yaşlı insanları daha çok hayata bağlar, yaşlılığın getirmiş olduğu bedensel ve ruhsal sorunlarını unutturur. Bu bağlamda geniş aile ile çekirdek aile bireyleri arasında düşünce itibarıyla da büyük fark bulunmaktadır. Geniş aile kültürüne sahip yaşlı bir anne ve baba için torunlara bakmak bir zevk olurken, çekirdek

aile kültürüne sahip bir yaşlı için çocuk bakma bir külfet ve sıkıntı olarak değerlendirilir.⁵³ Yardımlaşma, dayanışma ve sorunları birlikte çözme konusunda da yaşlı insanların sorunlarıyla baş başa olduklarını görmekteyiz. Zira yaşlı insanlar aynı çocuklar gibi daha çok bakım ve ihtimama ihtiyaç duymaktadırlar. Bu anlamda çocuklarının yanında kalarak yaşamını devam ettiren ebeveynlerin daha rahat bir ortamda buldukları aşıkardır.

Geleneksel geniş aile ile modern çekirdek ailelerin cinsellik konusunda da farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Özellikle çekirdek aile bağlamında değerlendireceğimiz Avrupa ve Amerika toplumlarında bu konularda daha fazla serbestliğin olduğu görülmektedir. "Yapılan araştırmalara göre, 1953'de Amerika'da ortaokullu kız öğrencilerin sadece % 27 'si cinsi bakımından aktiftirler. 1967'de bu rakam %47, 1975'de ise %80'e dayanmıştı. Bu yıllarda evli olmayan annelerin sayısı da artmıştı. 1970'de gayri meşru çocuk sayısı 201.000 iken 1981'de 268.000 olmuştur. Gençler arasında kürtaj da tırmanma göstermiş; 1970'de 190.000 olan kürtaj sayısı, 1981'de 434.000'e çıkmıştır."⁵⁴

Batı dünyasındaki sanayileşme ve ona dayalı meydana gelen değişim hareketleri kadın-erkek ilişkileri konusunda da özgür bir ortam oluşturmuştur. Geleneksel geniş ailelerde çok sıkı olan kadın-erkek ilişkileri Batı dünyasında olabildiğince serbest bir yapıya dönüşmüş ve

53 Mahmut Tezcan, "Toplumsal Değişme Ve Yaşlılık", *Aile Yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991, s.241.

54 Mim Kemal Öke, "Avrupa'da Ve Amerika'da Aile Kurumu Ve Devlet Koruyuculuğu", s.398.

bunun sonucu olarak da aile derinden sarsılmıştır. Çekirdek aile de kendi içerisinde farklılıklar taşımaktadır; "bağımsız çekirdek aile, geleneksel bağımlı çekirdek aile, çözülmüş çekirdek aile, göç etmiş çekirdek aile"⁵⁵ şekillerini almıştır. XVIII. yüzyıldan sonra Batı dünyasında gelişen modernleşme hareketlerine bağlı olarak Avrupa ve Amerika'da cinsel anlamda son derece özgür bir düşüncenin ve uygulamanın yaşandığı gözlenmektedir. Bu düşünce öyle bir hâl almıştır ki adeta Batıda ailenin gereksizliğini savunanların doğmasına neden olmuştur. Onlara göre aile modern topluma uymayacaktır. Aile, kişisel özgürlüğü ve toplumsal gelişmeyi engellemekte; insanı ve toplumu geri bırakmaktadır.⁵⁶ Bu düşünce özellikle gençler arasında sınırsız bir özgürlük kanaati oluşturmuş, insan, toplum ve evrenle ilgili değerleri anlamsızlaştırmıştır. İnsanlar artık hayatın tadını çıkarmayı, insanı sınırlayan bir değer olmamasını istemeye başlamışlardır. Batı dünyasında pek çok ülkede zinanın teoride yasak olduğunu, ama uygulamada yaygın olduğu hatta babasız doğan çocukların sayılarında artış olduğu, kürtaj yaptırmanın vb. arttığı görülmektedir. ABD'de 1932-33 yıllarındaki ekonomik zorluk dönemlerinde boşanma oranının en düşük, 1980'de ekonomik başarının yüksek olduğu yıllarda boşanmanın en yüksek olduğu izlenmektedir.⁵⁷ Ancak son dönemlerde insanların bu sınırsız özgürlükten kaçmaya başladıkları, yeni arayışlara yöneldikleri görülmektedir. Çünkü bu süreç hem erkeği hem de

55 Ümit Meriç, "İslam'da Aile", s.431.

56 Bkz. Kongar, "Türkiye'de Aile, Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", s.67.

57 Nurul İslam, Nahar İslam, Modern Family and İslam, *Marriage and The Family in Today's World*, Interreligious Colloquium, Rome, 21-25 September 1994, Vatican City, 1995, s.75.

kadını derinden etkileyerek, onun bedensel ve ruhsal dünyası üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Batı insanı bu çerçevede artık kendisine yeni hayat alanları, ruhsal açıdan rahat edeceği değerler aramaya koyulmuştur. Batıda bir zamanlar feminist yaklaşımı savunan Betty Fricdan 1981 yılında yayınladığı *The Second Stage* adlı eserinde, "*cinsi devrimle kadının aileye olan ihtiyacını, sevgiye ve himayeye muhtaç yanını göz ardı ettik*"⁵⁸ demektedir. Yine Batı dünyasında bu hayattan bunalan kadınların "*artık aileyi istiyoruz, bana anne denmesini bekliyorum*"⁵⁹ diye haykırdıkları görülmektedir.

Aile konusunda Batı dünyasında karşıt iki görüşün olduğu, bunlardan birincisi, aileye ihtiyaç olmadığını savunurken diğer görüş, (ki son dönemlerde gelişmelerin bu doğrultuda olduğunu görmekteyiz) ailenin önemi ve gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Geline süreç itibarıyla Batı insanı, ailesiz toplumun felakete sürüklendiğini hatta gittikçe nüfusun tükendiğini, ileri bir süreçte toplumun toplum olma özelliklerini kaybedeceğini hissetmektedir. Örneğin nüfus konusunda, on beş üyeli AB topluluğunun bugünkü nüfusu (2000 yılı itibarıyla) 376.4 milyondur. 2025'e kadar nüfus 30 milyon azalacak, 2050 yılında AB nüfusunun % 47'si emeklilerden oluşacak, 59 yaşın altındaki nüfus % 11 oranında azalacaktır. ABD insan gücü açığını kapatmak için her yıl bir milyon göçmen kabul etmektedir.⁶⁰ Aileyle ilgili olumsuz gelişmelerden

58 Betty Fricdan, *The second Stage*, Editorial Research Reports, Washington, 11/ 2, 525; Nakleden: Mim Kemal Öke, "Avrupa'da Ve Amerika'da Aile Kurumu Ve Devlet Koruyuculuğu", s.400.

59 Öke, "Avrupa'da Ve Amerika'da Aile Kurumu Ve Devlet Koruyuculuğu", s.400.

60 Bkz: Suat İlhan, *Avrupa Birliğine Neden Hayır*, Ötüken Yay., İstanbul 2000, s.50.

dolayı Batı düşüncesinde aileye bir dönüşün olduğu görülmektedir. Mesela 1980 yılı Amerika'da aile yılı olarak ilan edilmiştir. Başkanlık seçimi sloganlarında Reagan, "aile, komşuluk, iş, barış ve hürriyet" temalarını işleyerek ailenin insan ve toplum için önemli bir kurum olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.⁶¹ Avrupa'da cinsellik ve buna bağlı olarak aile dejenerasyonu öyle bir hâl alıyor ki, artık yetkililer önlem alma ihtiyacı duyuyorlar. Örneğin Mayıs 1984'te Avrupa Kültür Bakanları Konferansı'nda müstehcen video ve yayınların uzmanlarca incelenerek zararlı olanların yasaklanması kararı alınıyor.⁶² Görüldüğü gibi Batı dünyasında da artık aileye, onun sıcaklığına ve dayanışma ortamına özlemin başladığı söylenebilir.

Çekirdek aile bağlamında, genelde İslam dünyasına özelde Türkiye'ye baktığımız zaman, Batı normları ile ayrıştığını görmekteyiz. Din olgusu Batı dünyasında daha bireysel bir inanç ve yaşantı olarak belirirken, İslam dünyasında ise bu anlamda daha canlı bir konumdur. Özellikle aile konusunda dini ve ahlaki değerler hâla en temel belirleyiciler arasındadır. Zaten bu derece yoksulluk ve sıkıntılara rağmen İslam dünyasında ailelerin canlılığını korumasında dini değerler önemlidir. Dini değerler Müslümanlara zorluklara katlanma direnci vermektedir. Bu çerçevede en önemli sığınak ve dayanak yerlerinden birisi de ailedir. Aileyi ayakta tutan en önemli

61 Öke, "Avrupa'da Ve Amerika'da Aile Kurumu Ve Devlet Koruyuculuğu", s.402.

62 Öke, "Avrupa'da Ve Amerika'da Aile Kurumu Ve Devlet Koruyuculuğu", s.403.

unsurlardan birisi belki de en önemlisi İslam dininin ona verdiği anlam ve önemdir.⁶³

Türkiye açısından aileye baktığımızda, Türk aile gele eğinin köklü bir geçmişi olduğunu görmekteyiz. Toplumun en temel direği olarak aile kurumu, hem İslam'dan önce hem de İslam'dan sonra varlığını en dinamik bir şekilde korumuştur. Bugün de aile bütün canlılığı ile insanların sığınma, dayanma ve güvenme yeri olarak, Türk kültür geleneğinde olduğu şekliyle ayaktadır.⁶⁴ Ancak Türkiye de Batı dünyasında yaşanan modernleşme sürecine dayalı olarak yönünü Batı dünyasına çevirmiştir. Buna bağlı olarak toplumun diğer kurum ve kuruluşlarında olduğu gibi, aile yapısında da geleneksel geniş aile yapısından modern çekirdek aile yapısına doğru bir şekil almıştır. Tanzimat'la birlikte Türk ailesinde de Batılı anlamda bir değişim görülmeye başlanmıştır. XVIII. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı-Türk toplumunun sosyal yapısının çok güçlü olduğu görülmektedir. Bu yapının sağlamlığında da en önemli faktörlerden bir tanesi ailedir.⁶⁵ Ancak söz konusu dönemden itibaren Türk toplum yapısında da bir dönüşüm ve değişim başlamıştır. Değişime başlayan alanlardan bir tanesi de aile kurumu ve onun yaşantısıdır. Tanzimat'la başlayan bu değişim hareketi

63 Orhan Türkdoğan, "Türk Ailesinin genel Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1992, s.47.

64 Mahmut Tezcan, *Türk Aile Antropolojisi*, s.25.

65 Tuncer Baykara, "Değişme ve Medeniyet Anlayışı Açısından XIX. Asırda Osmanlı Yöneticilerinin Aile Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1992, s.199.

geleneksel geniş ailenin çekirdek aile yönüne doğru değişmesine neden olmuştur.⁶⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren de aile yapımızda farklılaşmaların olduğu, geniş aile yapımızın çekirdek aileye doğru gittiği görülmüştür. Bugün de toplumumuzun aile yapısında değişim ve gelişim çekirdek aile yönüne doğrudur.⁶⁷ Bu konuda aileler arasında da farklılıklar olmuştur. Kimi aileler Batılı çekirdek aile formülünü daha ön plana alarak ailelerinin işleyişini o doğrultuya yöneltmişlerdir. Özellikle sosyal, kültürel ve ekonomig şartlara dayalı olarak Anadolu'dan büyük kentlere göç nedeniyle geniş aile yapılarının parçalandığını görmekteyiz. Anne-baba Anadolu'da, evlatları İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlere gitmişler, oralarda kendilerine bir yuva kurma durumunda kalmışlardır. Bu göç kimi kentlerde öyle ki geniş gecekondu semtlerinin oluşmasına neden olmuştur. Büyük kentlerin yaşam normları ve şartları Anadolu'yla tümüyle aynı olmadığı için, insanların yaşam şekilleri de değişmiştir. Bu çerçevede aile yaşantılarında da dini anlamda değişikliklerin olduğu bir gerçektir. Fakat yapılan araştırmaların da ortaya koyduğu üzere, Türk insanının aile konusunda değerlerinden bütünüyle uzaklaşmadığı görülmektedir. Aile geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına doğru yönelmiş ve "dar" aile diyebileceğimiz bir şekle dönüşmüştür. Ancak bağlantı, ilişki ve dayanışma anlamında geniş ailede

66 M. Akif Aydın, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü", *Sosyo-Kül ürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1992, s.445.

67 Mustafa E. Erkal, "Türk Ailesi ve batı Avrupa'daki Bazı Değişmeler", *Aile Yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991, s.419.

bulunan özellikler yaşatılmaya çalışılmaktadır.⁶⁸ Kimi aileler ise geleneksel değerlere daha fazla bağlı olarak geniş aileyi yaşatmaya çalışmışlardır. Fakat modernleşme, kentleşme ve bunlara bağlı gelişmeler Türk aile yapısı üzerinde etkili olarak, geleneksel geniş aile modelinden çekirdek aileye doğru dönüşmesine sebep olmuştur. Aslında Türk ailesi bir ikilemi de yaşamaktadır. Bir yanda geleneksel aile özellikleri, diğer yanda da çekirdek aile özellikleri göstermektedir. Batılı anlamda bir çekirdek aile yapısı Türk toplumunda çok ender bulunmaktadır. Yani Türkler bir yandan modernleşmeye çalışırken diğer yandan da geleneksel değerleri devam ettirmek istemektedirler.⁶⁹ Her iki toplum veya aile yapısına ait unsurları Türk aile yapılarında görmek mümkündür. Anadolu'da daha çok geleneksel ve dini değerler ailelerde kolektif bir şekilde görülürken büyük kent merkezlerinde daha çok modern değerler söz konusudur. Ancak belirtmemiz gereken husus, her iki aile üzerinde de dini ve ahlaki değerlerin etkin bir düşünce olarak varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Belki kent merkezlerinde aile yapıları şekil değiştirmiş, ama duygu olarak geniş aileye bağlılık yönü hâlâ devam etmektedir. Zaten Türk toplumunun büyük çoğunluğunun köyüne, kasabasına bağlı bir hayat yaşadığı, onlarla bir şekilde irtibatının olduğu bilinen bir realitedir. Bu anlamda tamamıyla kentleşmiş olanların oranı oldukça düşüktür. Türk aile yapısının bu derece güçlü olması, modernleşme süreci karşısında tamamen Batılı anlamda çekirdek aile yapısına dönüşmemesinde din faktörünün etkili olduğu söylenebilir. Çünkü Türk toplumu geleneksel ve di i değerlerine büyük önem

68 Ümit Meriç, "İslam'da Aile", s.426.

69 Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat -Rize İl Merkezi Örneği-*, s.60.

vermekte ve onları insan, aile ve toplumunun temel unsurlarından birisi olarak algılamaktadır.⁷⁰ Bu bağlamda Yüce slam dinini de kendilerine inanç olarak seçmişler ve slam'ın getirdiği ahlaki ve insani değerleri ailelerinin kuruluş ve işleyişinde de önemli bir faktör olarak devam ettirmişlerdir. Bugün Türk ailelerinin, geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına yönelmelerine rağmen, hâla geniş aile özellikleri taşımalarının arkasında slam dininin ve Türk geleneklerinin etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç

Geleneksel geniş aileden modern çekirdek aileye geçerken her şeyden önce aile şekil bakımından değişime uğramakta, aile bireylerinin sayısı olabildiğince azalmaktadır. Ailenin hayatı algılama ve yaşama şekli değişmektedir. Dolayısıyla karı-koca, çocuk ilişkileri farklı bir boyut kazanmaktadır. Diğer aile bireylerinden ayrılma söz konusudur. Mekansal anlamda da bir değişim yaşanmakta, aile adeta küçülmekte, daralmaktadır. Aile bireylerinin olayları anlama, algılama ve davranışları farklılaşmıştır. Geniş ailelerdeki "biz" duygusuna dayalı işleyen sosyal ortam da farklılaşarak yerini "ben" mantığına göre işleyen bireysel bir düşünceye bırakmıştır.

Tüm bu değişim ve farklılaşmalara dayalı olarak dini anlayış, algılama ve uygulamalar da farklı bir boyut

70 Bkz: Köktaş, *Din Ve Siyaset Siyasal Davranış Ve Dindarlık*, s.77-97.

kazanmıştır. Geniş ailelerde ailenin işleyişinde temel bir konumda bulunan dini düşünce çekirdek ailelere doğru gidildikçe bu anlamını yitirerek tâli bir fonksiyon icra etme durumu almıştır. Geniş aileden çekirdek aileye geçişte dini anlamda değişen nedir diye düşünüldüğünde, artık çekirdek ailenin işleyişinde din temel belirleyici değil, sadece kişisel bir inanç fenomeni olarak algılanmaktadır. Bu tür değişim ve dönüşümleri insan ve toplumların zihniyet ve ahlak dönüşümlerinden bağımsız değerlendirmek çok da sağlıklı bir yaklaşım değildir. Çünkü geleneksel bir toplumda hayata yön veren temel değerler gelenek ve din olurken, modern bir toplumda bunların yerini çağdaş değerler almaktadır. Artık karı-koca, çocuklar ve diğerleri arasında bu modern değerler çerçevesinde bir ilişki söz konusudur. Evlilikte eş seçiminden, doğan çocuğa isim vermeye; ekonomik özgürlükten, sosyal yaşantıya değin hemen tüm alanlarda modernleşmenin ve/veya modernizmin getirdiği değerler etkin olacaktır. Bu anlamda geçmişe, tarihe, dine ait olan değerler geleneksel olarak algılanarak pek itibar görmeyeceklerdir. Yeni, çağdaş olanlar çekirdek aile bireyleri tarafından beğenilerek, hayata geçirilmeye çalışılacaklardır. Dini inanca dayalı gelişen geleneksel ve manevi değerler bu bağlamda yaşadığı dönemle ilintili olarak görülerek, ikinci planda kalacaklardır. Fakat çekirdek ailelerde dini değerlerin tümüyle ortadan kalktığını söylemek doğru olmayacaktır. Din ve dine dayalı oluşmuş geleneksel düşünceler bireysel bir şekil alarak çekirdek ailelerde de varlıklarını devam ettirirler. Hatta bazı durumlarda bu değerler bir ihtiyaç olarak belirir ve çekirdek aile dini bir davranışta bulunur.

Geleneksel geniş ailelerden modern çekirdek ailelere geçerken ara bir konumda bulunan değişim ailelerinde de

dini değerler geleneksel yapıdan farklılaşır. O tür ailelerde de dini düşünce ve algılamalarda ve bunlara dayalı davranışlarda modernleşmeye dayalı bir şekil değişimi yaşanır. Yani ne tam anlamıyla dini bir içerik taşır ne de tam anlamıyla modern bir özellik taşır. Adeta her iki düşüncenin bir karışımı olarak düalist diyebileceğimiz bir yapı sunar. Bu tür aileler modernleşmenin dozuna bağlı olarak farklılıklar gösterir. Bazı geçiş aileleri daha fazla dini özelliklere sahip olurken bazıları daha az dini özelliklere sahiptirler. Kimi ailelerde modernleşme hızlı olur, kimi ailelerde modernleşme yavaş olabilir. Bu sosyal, kültürel, ekonomik ve bölgesel faktörlere göre değişen bir durumdur. Hızlı modernleşmenin olduğu yerlerde geniş ailelerin daha hızlı bir şekilde çekirdek aile özellikleri göstermeye başladığı izlenebilir. Modernleşmenin yavaş olduğu yerlerde geniş aileler özelliklerini daha uzun süre devam ettirirler.

Dünya insanlık ailesi XVIII. yüzyıldan sonra Batı dünyasında yaşanan sanayileşme, kentleşme ve modernleşme süreciyle bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamıştır. Bu süreci özellikle Batı ülkeleri çok hızlı bir şekilde tecrübe etmiş ve geniş aile yapıları çekirdek aile şeklini almıştır. Ülkemiz ve diğer dünya ülkeleri de bu dönüşümden etkilenecek benzer bir sürece girmiştir. Ancak ülkemizde geniş aile yapıları şekil itibarıyla çekirdek aile görünümü yönüne yönelmiş, fakat duygu ve düşünce olarak değerlerini bütünüyle yitirmemişlerdir. Yani Türk aile yapısı şekil itibarıyla çekirdek aile görünümü sunabilir; fakat işleyiş olarak geniş aile özelliklerine sahiptir. Din hem insanların gönüllerinde hem de aile yapılarında yine önemli bir inanç ve duygu olarak varlığını korumaktadır. Türk aile yapısında varlığını genel anlamda koruyan dinin, bölgeden bölgeye, aileden aileye farklılık arz ettiğini de burada belirtmeliyiz.

Geleneksel geniş aile, modern çekirdek aile ve bu ikisi arasında bulunan değişim aileleri bağlamında Türk ailesine bakıldığında, yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız üzere, din ve ona dayalı düşünce ve davranışlar varlığını korumaktadır. Ancak söz konusu düşünce ve davranışlar aile yapılarına göre farklılaşmaktadır. Dinin Türk aile geleneğinde önemli bir anlam ifade etmesi, Yüce slam dininin aile konusunda ortaya koyduğu ve insanlara huzur ve mutluluğun yollarını gösterdiği tavsiyelerden kaynaklanmaktadır.

Son dönemlerde Batı dünyasında aileye vurgu yapıldığını, onun önem ve gerekliliğinin tartışıldığını görmekteyiz. Zira son asırlarda Batıda bu anlamda aşırı bir özgürlüğün yaşandığı, insanların sınırsız bir hayat yaşamaya başladığı, aile, çocuk, karı-koca gibi sorumlulukların insanlara yük olarak algılandığı müşahade edilmiştir. Tüm bunlar Batı insanını tatmin etmemiş hatta insanlarda aşırı özgürlük bunalımlara sebep olmuştur. Batıda maddi yön aşırı ilerlemiş buna karşın manevi yön bu maddi imkanlarla doyurulmaya çalışılmıştır. Aşırı maddi istekler de insanlarda doyumsuzluk, tatminsizlik oluşturduğundan Batı insanında, özellikle gençliğinde seks ve benzeri konularda aşırılıklar ve toplumsal, ailevi dejenerasyonlar yaşanmıştır. Zamanla parçalanmış aile yapısı farklı şekiller almıştır. Öyle ki eşler artık evlilik şeklinde değil de beraber yaşama, arkadaş olma vb. şekillerde ilişkilerini devam ettirmeye çalışmışlardır. Yani insanlar bir yandan kadın erkek ilişkisini sınırsızca yaşama, diğer yandan da onun getirdiği sorumluluklardan kaçma eğilimine yönelmişlerdir. Bu süreç de Batıyı ve Batı insanını her geçen gün olumsuz bir sonuca götürmeye başlamıştır.

Bundan dolayı olacaktır ki Batı, insanı ve toplumu kurtarma anlamında yeni bir arayışa girmiştir.⁷¹

71 H. Hafmann, J. Nowothy, "The Future of The Family", European Population Conference, 1987, 176-77; Nakleden: Erkal, "Türk Ailesi ve batı Avrupa'daki Bazı Değişmeler", s.412.

Kaynakça

- Akdoğan, Ali, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat -Rize İl Merkezi Örneği-* (Basılmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1999.
- Aydın, M. Akif, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1992.
- Baykara, Tuncera, "Değişme ve Medeniyet Anlayışı Açısından XIX. Asırda Osmanlı Yöneticilerinin Aile Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1992.
- Cebeci, Dilaver, *Tanzimat ve Türk Ailesi*, Ötüken Yay., İstanbul 1993.
- Çağatay, Tahir, "Modern Aile ve Sosyal Problemleri", *Aile Yazıları 2*, Der: B. Dikeçligil/ A. Çiğdem, Ankara 1991.
- Doğan, İsmail, "Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler Ve Türk Ailesi", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1992.
- E. N. Fallaize, "Family", *Encyclopaedia of religion and Ethics*, ed., J. Hastings, New York, 1981.

• Erkal, Mustafa E., "Türk Ailesi ve batı Avrupa'daki Bazı Değişmeler", *Aile Yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991.

-----, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yay., İstanbul 1996.

-----, "Türk Ailesi ve Batı Avrupa'daki Bazı Değişmeler", *Aile yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991.

• Fricdan, Betty, *The second Stage*, Editorial Research Reports, Washington, 11/ 2; Nakleden Öke, a.g.m., 400.

• Gökçe, Birsen, "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Aile yazıları 4*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991.

• Günay, Ünver, *Erzurum Kenti Ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, A.Ü. İslami İlimler Fakültesi (Basılmamış Doçentlik Tezi), Erzurum- 1978.

• İlbars, Zafer, "Ankara Gecekondu Ailelerine Genel Bir Bakış", *Aile Yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991.

• İlhan, Suat, *Avrupa Birliğine Neden Hayır*, Ötüken Yay., İstanbul 2000.

• Karaman, Ramazan, *Sanayileşmenin Dine Etkisi*, Mersin Örneği, Akin Ofset, Konya 2000.

• Kocacık, Faruk, "Sivas'ta Kentsel Aile", *Aile Yazıları 2*, Der: B. Dikeçligil/ A. Çiğdem, Ankara 1991.

• Kongar, Emre, "Türkiye'de Aile, Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", *Aile yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991.

- Köktaş, Emin, *Din Ve Siyaset Siyasal Davranış Ve Dindarlık*, Vadi Yay., Ankara 1997.
- , *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yay., İstanbul 1993.
- Lilley, A. L, "Modernism", *Encyclopadia of Religion and Ethics*, Ed., James Hastings, C.,VIII, New York 1981.
- Meriç, Ümit, "İslam’da Aile", *Aile yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991.
- Nowothy, Hafmann, J, "The Future of The Family", European Population Conference, 1987.
- Öke, Mim Kemal, "Avrupa’da Ve Amerika’da Aile Kurumu Ve Devlet Koruyuculuğu", *Aile Yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991.
- Perşembe, Erkan, *Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri* (Ordu İlinin İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Alan Araştırması), Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 1991.
- Rabuzzi, Kathryn Allen, "Family", *The Encyclopedia of Religion*, ed., Mircea Eliade, C. 5, New York, London.
- Rıphat, Nadjib, Rıphat, Nino, "Marriage and Family: A Personal Reflection", *Marriage and The Family in Today’s World*, Interreligious Colloquium, 21-25 September 1994, Rome.
- Sayın, Önal, "Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözülenmesi", *Aile Yazıları 4*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991.
- Sayın, Önal, *Sosyolojiye Giriş*, Üniversite Kitapları, İzmir 1994.

- Sezen, Yümni, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İFAV İslam, Kazi Nurul, İslam, A. Nahar, "Modern Family and İslam", *Marriage and The Family in Today's World*, Interreligious Colloquium, 21-25 September 1994, Rome.
- Tezcan, Mahmut, "Toplumsal Değişme Ve Yaşlılık", *Aile Yazıları 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991.
- Tolan, Barlas, "Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru", *Aile Yazıları 2*, Der: B. Dikeçligil/ A. Çiğdem, Bilim Serisi, 5/2, Ankara 1991.
- Türkdoğan, Orhan, "Türk Ailesinin genel Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1992.
- , *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, Timaş Yay., İstanbul 1996.
- , *Çağdaş Türk Sosyolojisi Araştırma, Yöntem ve Teknikler*, Atatürk Üniv. Yay., Erzurum 1977.
- Vergin, Nur, "Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile", *Aile Yazıları 2*, Der: B. Dikeçligil/ A. Çiğdem, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara 1991.
- Zimmerman, Carle C., *Yeni Sosyoloji Dersleri*, Çev. A. Kurtkan, İstanbul 1964; Nakleden, Sezen, Yümni, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler Ve Tartışmalar*, İFAV Yay., İstanbul 1990.

Abstract

The Change in the Religious Life While Crossing from Traditional Wide Family to Modern Pip Family.

Before everything, family changes as it cross from traditional wide construction to modern pip construction. The life perception of family and it's life stile change. Therefore connection between wife, husband and children has been differentiated. Because of this situation, family traction has broken into pieces.

Moreover variation has been lived as residence nearly family has been narrowed. Family's emotion has transformed from "we" to "I". However religious comprehension, perception and practice also have been changed in the family.